

Kákóczki Balázs:

VEGETIUS: EPITOMA REI MILITARIS
(néhány megfontolandó tanács a sorozáshoz és a kiképzéshez)

Rezümé:

A római hadsereg megerősítésének kényszere. A katonák kiválasztásának és kiképzésének elvei Vegetius Renatus Epitoma rei militaris című művében. Az elvek aktualitása.

Kulcszavak:

Vegetius Renatus, római hadsereg, kiválasztás és kiképzés

Balázs Kákóczki:

VEGETIUS: EPITOMA REI MILITARIS
(some advices to be deliberated to the selection and the training)

Résumé:

The pressure of strengthening of the Roman Army. The principles of selection and training of the soldiers in the manual of Vegetius Renatus: Epitoma rei militaris. The actuality of principles.

Keywords:

Vegetius Renatus, Roman Army, selection and training

„Vegetius szerint Isten ihlette a légiót. Én azt mondom, hogy az Isten ihlette Vegetiust. Ő az, aki a csata hét alapelveivel megértette velünk az ókori hadművészetet és napjaink legnagyobb hadvezéreit megtanította arra, hogy hogyan utánozzák azt.”¹

Egy késő római hivatalnok: *Vegetius Renatus*, az *Epitoma rei militaris* (A hadtudomány foglalata) című munkájában gyűjtötte össze azokat az elveket és módszereket (sorozás, kiképzés, fegyverzet, taktika, a hadvezér szerepe, ostromharcászat és tengeri hadviselés), amelyek évszázadokig legyőzhetetlenné tették a római hadsereget. A mű célja az volt, hogy a dicső korok sikereinek és mintáinak felelevenítésével adjon példát császáranak a késő római hadügy megreformálásához.

Vegetius olyan alapvető, a középkorban is bevált tanácsokkal látta el olvasóját, amelyek közül jó néhány még napjaink reformokkal teli időszakában is megfontolandó lehet. Jelen írás tehát arra vállalkozik, hogy felhívja az olvasó figyelmét erre a „katonai bibliára”, és hogy elmerengjünk egy kicsit a római kor hadszervezeti viszonyain. Nem lehet az a feladatunk, hogy mindegyik vegetiusi javaslatot részletesen megvizsgáljuk. Az összes közül mindössze a két legmaradandóbbat: a kiválasztás és a kiképzés motívumait járjuk körül alaposabban. Ezt a két gyakorlatot a későbbi korok is szívesen felidéztek és napjainkban is megállnák a helyüket.

---

¹ Charles-Joseph Lamoral de Ligne (1735–1814) osztrák altábornagy idézete. In: Max Jahns: *Geschichte der Kriegswissenschaften I* (1889) 124.

A Kr. u. 4. században írott *A hadtudomány foglalata*² (a továbbiakban: Foglalat) című kivonatgyűjteményben Vegetius a haderőt fegyvernemekre osztotta fel, megfogalmazta a sorozás jelentőségét, a fizikai követelményeket, a kiképzés lépéseit, az alapvető gyalogsági taktikákat, a tisztek és tiszthelyettesek felkészültségének fontosságát, a hadszervezet felépítését, továbbá szolt a római ostromtechnikákról és a haditengerészet néhány jellegzetességéről.

A Foglalat történelmi értéke felbecsülhetetlen, hiszen egybegyűjtötte a római hadügyben kiteljesedő ókori hadművészet összes esszenciális tudását, és ezt tovább örökítette a középkori államok katonai gondolkodásába. Merítettek belőle a középkori hadtudományt művelő egyháztörténeti írók,³ a kora újkori és újkori hadvezérek, humanisták, filozófusok.⁴ Jelentőségét tovább növeli, hogy Vegetius olyan forrásokra támaszkodott, amelyek mára már elvesztek.

A szerző

Írónról, teljes nevén *Publius Flavius Vegetius Renatus*ról nem sokat tudunk. A kéziratok többsége a *vir illustis* (v. *inlustis*) *comes* címmel ruházza fel, amely azonban nem árul el annál többet, minthogy ő egy „nevezetes férfiú”.⁵ Egy másik olvasat szerint a *vir inlustis comes* azonos a *Notitia Digitatum* által is megemlített *comes sacrarum largitionum* ranggal.⁶ Ennek a titulushoz a viselője volt (részben) felelős a birodalmi pénzügyekért, vagyis egy hivatalnoki pozícióról van szó.

A Foglalat mellett Vegetius írt egy kevésbé ismert művet *A lovak ápolásáról* címmel.⁷ Ez az írás – sokkal személyesebb és bensőségebb hangulata mellett – nagy profizmusról tanúskodik a lótarásban vagy a lovak és öszvérek gyógyításában. A mű szerkezete komoly tudatosságot, mondandója pedig nagyfokú intelligenciát sugároz.

Mivel Vegetius a Foglalatban többször utalt Krisztusra vagy a Szentlélekre, ezért nincs okunk kételkedni felekezeti hovatartozásában.⁸ Nyelvezete nyugat-római stílusjegyeket hordoz magában, ezért biztos, hogy ott keresztelték meg.⁹ Későbbi népszerűségének pont ez lett az egyik sarokköve. Mint nyugat-római keresztény

² Vegetius a nemzetközi szakirodalomban már jól feldogozott. Sajnos idehaza még mindig nem készült el *A hadtudomány foglalata*nak kritikai kiadása. Az egyetlen elérhető fordítást Hahn István alapműve, *A hadművészet ókori klasszikusai* tartalmazza (Zrínyi Katonai Kiadó, 1963).

³ A nyugat-római birodalom bukását követően a 16. századig szerzetesek, papok, teológusok művelték a hadtudományt. Egy-két kivételtől eltekintve (például Hrabanus Maurus: *Procinctu romanae militiae*), mindegyikük az uralkodóknak vagy hercegeknek írott királytűkrökben közvetítették a szükséges katonai ismereteket és így Vegetiust is. A legismertebbek: John of Salisbury: *Policraticus* (1159), Aegidius Romanus: *De regimine principum* (1280 körül), Christine de Pisan: *Fais d'armes et de chevalerie* (1410).

⁴ Többek között: Machiavelli: *A háború művészete* (1520), Orániai Móric (Johann Jacob Wallhausen: *Corpus militare*, 1617), Zrínyi Miklós: *A török áfium ellen való orvosság* (1661), Jacques-François de Chastenot, marquis de Puységur: *Art de la guerre* (1748), Szász Móric: *Mes Rêveries* (1757), Robert Melville: *A critical inquiry into the constitution of the Roman legion* (1773), Lancelot Turpin de Crissé: *Commentaires sur les Institutions militaires de Végèce* (1779), Franz Miller: *Reine Taktik der Infanterie, Cavallerie und Artillerie* (1787). A római hadművészeti elvek 19–20. századi legnagyobb hirdetői, például Ardant du Picq francia, J. F. C. Fuller angol, Hans Delbrück német haditeoretikusok voltak.

⁵ Veg. Epit. prol. in Lang (1885) X–XI, 1.

⁶ Schoener (1888) 6–9, Lang (1885) X–XI, Not. Dig. I. (w) 10.

⁷ Millar: *Vegetius Renuus of the distempers of horses, and of the art of curing them*, 1748.

⁸ Veg. Epit. I. prol.; II. 5; III. 5; IV. 40.

⁹ Lang (1885) V.

forrás, tökéletes alapot nyújtott a római eszmék frank, vagy reneszánsz kori újjáélesztésében.

Sajnos Vegetius sem dátummal sem pedig ajánlással nem látta el művét. Noha többször méltatta császárait, annak nevét azonban sose mondta ki.¹⁰ Ezért a szakértők körében máig nincs megnyugtató konszenzus abban, hogy mikor született a Foglalat. Az biztos, hogy Gratianus császár (375–383) halála után, mivel egy passzus múlt időben beszélt a császárról: „*A város alapításától az isteni Gratianus koráig ugyanis a gyalogos vértézve volt...*”¹¹ A felső határ pedig 450, amikor Flavius Eutropius, egy bizánci epimátor ellátta kézjegyével a másolatát. Vagyis ebből a 67 évből négy császár jöhet számításba: II. Valentinianus (375–392), I. Theodosius (378–395), Honorius (393–423) és III. Valentinianus (425–455). A nézetek I. Theodosius és III. Valentinianus között oszlanak meg, noha egyesek lehetségesnek tartják Honorius császárt is.¹² Egy régebbi, mára már elvetett koncepció szerint II. Valentinianus volt a császár a Foglalat megírásakor.¹³ Mivel azonban eme cikkben nincs jelentősége a célszemély pontos kilétének, ezért számunkra tökéletesen elfogadható az álláspont, miszerint Vegetius valamikor a 4–5. század fordulóján írhatta művét.

Források

Néhány ellentmondásra ad okot Vegetius forrásainak elemzése. Szerencsére név szerint ismerjük őket, hiszen Vegetius az egyik *caput* végén felsorolja őket: Celsus, Paternus, Frontinus, Cato, továbbá használta Augustus, Traianus, és Hadrianus rendeletgyűjteményeit.¹⁴ Azonban az bizonytalan, hogy ezek a szerzők milyen mértékben képviseltetik magukat a Foglalatban, mivel mindegyikük írása elveszett.

---

¹⁰ Veg. Epit. I. prol., 28; II. 18; III. prol., 4, 26; IV. prol., 31.

¹¹ Veg. Epit. I. 20.

¹² Theodosius volt a császár a HTF születésekor: Milner (2001) 37–41, Lang (1885) VI, Mazzarino-Giannelli (1956) 487–489, Barnes (1979) 254–257, Sabbah (1980) 131–155. III. Valentinianus volt a császár a HTF megírásakor: Goffart (1989) 49–68, Birley (1988) 57–67, Gibbon (1776–1788) I. 27. (125. jegyzet), Seeck (1876) 61–83. Honorius melletti érvek: Giuffrida (1981) 25–56.

¹³ Ezt az elméletet egy magát soha meg nem nevező másolóra építették, akinek a betoldása szerint: „*ad Valentinianum imperatorem*”, vagyis Valentinianus császárhoz, aki lehet II. vagy III. Valentinianus. Viszont mivel Vegetius szót sem ejt Róma 410-es feldúlásáról, ezért e dátum előtt kellett Vegetiusnak írnia, és így csak II. Valentinianusra lehet gondolni. Goffart (1989) 49, Milner (2001) 37.

¹⁴ Veg. Epit. I. 8. Aulus Cornelius Celsus Tiberius császár (14–37) idején élhetett. Egy hatalmas enciklopédiát szerkesztett, amelyből azonban csak a *De Medicina* (Az orvoslásról) maradt meg. Paternus Tarruntenius Marcus Aurelius (161–180) és Commodus császár (177–192) alatt töltött be először titkári majd praefectus praetorio rangot, vagyis nagy befolyással és hatalommal rendelkezhetett. Karrierjét azonban derékba törte a Commodus elleni összeesküvés vádja, aminek következtében kivégezték. Sextus Iulius Frontinus (kb. 40–105) római író, többször töltött be állami tisztséget: először aedilis, majd 70-től consul Britanniában. Őt művéből kettő maradt fent: a *Stratagematica* (Hadicselek), amely az ókori hadvezérek híres hadicseleit, harcászati eljárásait foglalja össze és a *Liber de aquis* (A vízvezetékekről). A maradék három írásának csak a címét tudjuk: *De agrorum qualitate* (A föld minőségéről), *De controversiis libri duo* (Az ellentmondásokról szóló két könyv), *De re militari* (A hadügyekről). Az utóbbit kivonatolta Vegetius. Marcus Portius Cato Maior (Kr. e. 234–149) katona, államférfi életrajzát Plutarkhosz örökítette ránk. Noha plebejusi családból származott, mégis kivételes karriert futott be: harcolt a második pun háborúban, Kr. e. 195-ben consulnak, néhány évvel később pedig Hispánia helytartójának nevezték ki. Számtalan rőpirata és beszéde mellett, több mint tíz művéről tudunk, amelyekből azonban csak a *De agri cultura* (A földművelésről) maradt fent teljesen. Cato már életében kiadta néhány írását, amelyeket többször kivonatoltak. Feltételezhetően ezek között volt a *De re militari* (A hadügyekről) is. Augustus, Traianus és Hadrianus rendeletgyűjteményei mind elvesztek. Egy részüket talán Paternus építette be a

A másik kérdés az, hogy Vegetius hogyan érte el ezeket a forrásokat, figyelembe véve a több száz éves távolságot és a korabeli könyvek példányszámát. Például az ókori legiók csatarendjének Kr. e. 3–2. századi technikai kifejezéseit (principes, hastati, triarii, velites, ferentarii, accensi) egy az egyben Catótól vehette át.¹⁵ Viszont az olyan adminisztratív beosztású tisztek elnevezése, mint a supernumerarii, a praefectus legionis, a praefectus castrorum, csak a császárkorban, sőt a decenarius, ordinarius tipikusan a késő császárkorban voltak használatban, ami azt jelenti, hogy Vegetius bátran merített saját kútfőből is, kiegészítve ezzel forrásait.¹⁶ A hosszú történelmi gyökerekig visszanyúló sorozás és kiképzés lépéseit Cato szolgáltathatta, míg a hadszervezeti minta részben Catón, részben egy késő császárkori mintán alapulhat. Feltételezhetően Frontinus inspirálta a harmadik könyvnek a hadvezérről szóló caputjait, továbbá az ostromharcászatot is, mivel Frontinus a Strategematicában hasonló kérdéseket feszegetett, noha teljesen más kontextusban. Igazi unikumnak számít a Foglalat utolsó caputjaiban tárgyalt haditengerészet, mivel ezzel a témával előtte még nem foglalkozott római történetíró. Ebben a fejezetben Varro elveszett hajóskönyveire, Vergiliusra, és főleg saját ismereteire hagyatkozott.¹⁷

Az tehát máig talány, hogy Vegetius milyen kéziratokból dolgozhatott. Ha feltételezzük, hogy hozzájutott ezekhez a mára már elveszett munkákhoz, akkor minden bizonnyal archaikus kifejezések tucatjait vette volna át. Mivel nem így történt, ezért talán olyan, Kr. u. 2–3. századbéli kivonatgyűjteményeket vett igénybe, amelyek megőriztek részleteket a négy szerző hadtudományi értekezéséből. Lehet, hogy ezekhez a kivonatokhoz Vegetiusnak még hozzáférése volt, viszont hozzánk sajnos már nem jutottak el.

A 4. századi római hadsereg állapota. A kényszerű hadügyi reform

A Kr. u. 4. századi római hadsereg már csak árnyéka volt korábbi önmagának, és nem sokban emlékeztetett arra a hatékony és fegyelmezett zsoldos gépezetre, amely néhány száz évvel korábban háborúk tucatjait döntötte el. Vegetius jól érzékelteti velünk a válság okait: „... a hosszú békés időszak biztonsága részint a pihenés élvezetére szoktatta, részint a polgári hivatalok felé vonta el az embereket. Ezért látjuk azt, hogy a katonai kiképzés ügyét előbb lazábban kezelték, majd elhanyagolták, míg végül az egész már régóta feledésbe merült”.¹⁸ A római polgárok a nyugalomban „elpuhultak”, „elszoktak a fegyverektől”, nyűggé vált számukra a katonáskodás.

Kezdetben zsoldemeléssel, birtokadományozással, a fizikai követelmények megkurtításával, a kiképzés megkönnyítésével vagy a házasodás engedélyezésével tették vonzóbbá a hadseregbe való belépést, amelyek így azonban jelentősen

---

könyvébe. Vegetius a négy főforráson kívül még támaszkodott Varróra, akit az idősebb Pliniustól kölcsönzött, kedvenc költőjére, Vergiliusra és néhány sor erejéig Sallustiusra.

¹⁵ Veg. Epit. II. 2.

¹⁶ Veg. Epit. II. 7–11.

¹⁷ Veg. Epit. IV. 41. Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) az ókor talán legnagyobb hatású polihisztorja és írója volt. Hatalmas életműve 75 könyvet foglalt magában, amelyből csak a De re rustica (A mezőgazdaságról) és a De lingua latina (A latin nyelvről) maradt meg. Az idősebb Plinius, Vergilius, Aulus Gellius, Cicero, Vitruvius és még számos ókori író kivonatolt tőle kisebb-nagyobb részeket.

¹⁸ Veg. Epit. I. 28.

aláásták a fegyelmet és a morált. Hogy biztosítsák a katonanyag utánpótlását, örökletessé tették a katonai szolgálatot. A szolgálat alól való kibújás mindennapos jelensége lett a dezertálás vagy az öncsonkítás.

Barbár hatásra differenciálódott a gyalogság fegyverzete: a nehéz pilumot kiszorította a könnyű hajítódárda, a gladiust felváltotta a lovassági spatha, megjelennek az ólomgolyós korbácsok, a dobonyilak, az ovális pajzsok. Átvették a barbárok harceljárásait: a gyalogsági manőverek háttérbe szorultak, és a csatadöntő elem a nehézlovasság lett. A vonalakzat helyett új, változatosabb csatarendek (ék, fűrész, harapófogó) jelentek meg. A gyalogság feladata a zárt rendszerű védelem, amely visszatérés volt a hellenisztikus kori hadművészetéhez.

Különösen szembeötlő a legiók feldarabolása. Maga a *legio* szó is háttérbe szorult, és helyét a maximum 1000–1200 főből álló numerus (*vexillatio*) vette át.

Nehezen rekonstruálható a parancsnokok szerepe. A negyedik századra vonatkozó legfontosabb forrásunk, a *Notitia Digitatum*, tarka összevisszaságban sorol fel polgári és katonai tisztségeket. A korábban meghatározó *centuriókat* felváltották a *centenariusok* és *decenariusok*, akiknek szerepét Vegetius sem tudta pontosan tisztázni.¹⁹ Megjelentek a sorok vezetéséért felelő *ordinariusok*, a sátorközösségeket irányító *decaniusok* és a kiképzésért felelő *campidoctorok*. Egy-egy numerus/*vexillatio* élére a gyalogság/lovasság mestere (*comes*) került.

A hadvezetés átalakítása azonban nem tudta feltartóztatni annak a hadseregnek a bomlását, amelynek jó része már gótokból, hunokból és más barbár elemekből tevődött össze. A 378-as hadrianopolisi katasztrófa a vég kezdete, a római hadművészet válságának tökéletes példája volt. A hadvezetés alapvető hibákat (hiányos felderítés, az ellenség lebecsülése, harcászati tartalék hiánya, az erősítés bevárásának elmulasztása) követett el. Mind-mind hozzájárult Valens császár és mintegy 30 ezer ember pusztulásához. Róma városát 410-ben érte el a végzete, amikor a nyugati gótok különösebb erőfeszítés nélkül elfoglalták és kifosztották.

Vegetius ezekben a viharos évtizedekben vetette papírra Foglalatát. Császára világosan felismerte, hogy a hadügy általános reformja nélkül a birodalom elpusztul, ezért megbízást adott Vegetiusnak arra, hogy röviden foglalja össze a dicsőséges korok hadtudományát. A császár, aki talán nem volt érzéketlen a katonai ügyek iránt, ezekből merítve szerette volna új alapokra helyezni a római hadviselést. Egy olyan személyre esett a választása, aki ugyan nem volt katona, viszont hivatalnokként és íróként már ismert lehetett az udvari körökben.

A megújulás útja

Egy hadseregreform minden egyes történelmi korszakban összetett, évtizedeken át tartó folyamatnak számít. Ez éppen úgy igaz az ókori-középkori viszonyokra, mint ahogy napjainkra is. A megfelelő minőségű újoncok besorozása, felkészítése, modern haditechnikával való ellátása, a rátermett tisztek és tiszthelyettesek kiválasztása, továbbá egy hatékony adminisztráció kiépítése a kulcsa az átalakításoknak. Ezekkel Vegetius is tisztában volt.

Az újoncok kiválasztásának szempontjai

---

¹⁹ Not. Dig. IV (w) 17, Veg. Epit. II. 8.

Elsődleges feladatnak a megfelelő újoncok kiválasztását (probatio) nevezte meg. Az a kikötés, amely napjainkban kimerül abban a mondatban, hogy a *hadseregbe való belépés egyik feltétele a magyar állampolgárság*, a rómaiaknál is ismert volt. Ma már ugyan egy kicsit megmosolyogjuk Vegetius szavait, de akkoriban, a barbár invázió kellős közepén, kialakult az „északi népekről” egy olyan kép, hogy „... *a nap hevétől távol élnek, ezért kevésbé megfontoltak, de mivel áradó bőségben van vérük, a háborúskodásra igen készségesek*”. Az a nép, amely a nap hevében él, és a nagy hőség kiszárította, eszesebb ugyan, de kevesebb a vére, és ezért nincs benne kitartás és bátorság a közelharchoz. Ezért „... *az újoncokat a mérsékeltébb éghajlatról kell sorozni, akikben a vér is elég, és az eszeség sem hiányzik*”.²⁰

A motívum háttérében az a jelenség állt, hogy a légiók gyalogosai közé csakis római állampolgárokat sorozhattak, akik Itáliában, vagyis a mérsékelt égöv „centrumában” éltek, ahol sem túl hideg, sem túl meleg nem volt. Az itteniek észjárása harcedzettséggel párosult, vagyis ők voltak a legalkalmasabbak a szolgálatra. (Manapság persze, például nemzetbiztonsági okok miatt is, csak nemzetbeli állampolgárok sorozhatóak a hadsereg kötelékébe. Mindenesetre kétségtelen, hogy egy magyar katona lesz a legelhivatottabb és leglojálisabb a magyar nemzeti hadsereg iránt.)

Vegetius a kiválasztással kapcsolatos gondolatmenetét a falusi és városi újoncok közötti különbségek ismertetésével folytatja (amelyek jól bizonyítják, hogy a történelemben vannak örök érvényű igazságok): „*Ami azt illeti, úgy gondolom, sosem volt kétséges, hogy a parasztemberek alkalmasabbak a fegyverviselésre. A parasztember a szabad ég alatt és munka közben táplálkozik, túri a napot, nem húzódik árnyékba, nem ismeri a fürdőket, járatlan az élvezetekben, egyszerű lelkű, kevéssel beéri, tagjai edzetten mindenfajta fáradalom elviselésére; hazulról megszokott dolog neki vasat cipelni, árkot ásni, terhet hordozni. Néha mégis úgy hozza a szükség, hogy városiakat is fegyverbe állítsunk. Ezek... tanuljanak meg először dolgozni, díszlépésben menetelni, terhet cipelni, napsütést és port elviselni; ériék be kevés és paraszti étellel; a szabad ég alatt vagy sátorban tartózkodjanak, és csak ezután tanítsuk meg őket a fegyverforgatásra*”.²¹

Hogy ez napjaink viszonyaira vetítve mennyire állja meg a helyét, azt mindenki döntse el saját maga. Mindenesetre Vegetius ezekkel a gúnyos megjegyzésekkel Marius reformkorszakát állítja példának, amikor felszámolták a milíciarendszert, és létrehozták a professzionális hadsereg alapjait (a világtörténelemben először). A reformok előtt vagyoni osztályok (classis) szerint osztották be Róma lakosait katonai szolgálatra. Ezzel szakított Caius Marius (Kr. e. 157–87) consul, aki a legszegényebbek előtt nyitotta meg a hadsereg kapuját. Munkát, egzisztenciát és életcélt kínált fel ezeknek az embereknek, leküzdve így a munkanélküliséget és megteremtve a professzionális hadsereg alapjait. (A sorozás motívumai a középkor folyamán még többször felbukkantak, például John of Salisburynél, Aegidius Romausnál. Ne feledjük, hogy Zrínyi Miklós reformjainak alapja is római mintát követett, amikor jól szervezett, alaposan kiképzett, jobbágyi származású, nemzeti hadsereg felállításáért kardoskodott.)

Fizikai és erkölcsi alkalmasság-mutatók

²⁰ Veg. Epit. I. 2.

²¹ Veg. Epit. I. 3. A motívum Catótól eredhet: „A földművesek közül kerülnek ki a legbátrabb és legerősebb katonák”.(Cato de Agric. prol).

Most nézzük meg, hogy milyen fizikai feltételeket szabtak a toborzáskor: „... a férfikor kezdetén kell sorozni” (18–20. életév), mert akkor a legtanulékonyabb az újonc.²² „Hatlábnyi illetve öt láb tízhüvelyknyi” (kb. 178–173 centiméter) magasak legyenek, Tüdeidész példája nyomán viszont ne annyira a természet, hanem az erőt és bátorságot vegyük alapul!²³ Továbbá: az újonc legyen „... egyenes tartású, izmos vállú, erős alkatú, hosszú ujjú, kis hasú, sovány farú; alsó és felső lábszárát ne párnázza fölösleges hús, hanem az inak keménysége formálja”.²⁴

A fizikai feltételeken túl sokat nyomott a latba az erkölcsösség: „A méltóság hivatottá teszi a katonát, a szemérem pedig, amely visszatartja a megfutamodástól, győztessé”.²⁵ Továbbá: a sorozáskor már külön ki kellett válogatni azokat, akiknek a polgári foglalkozása (ács, kovács, kerékgyártó, mészáros, vadász stb.) hasznos lehet.²⁶

Tiszti rendfokozatot csak megfelelő műveltség birtokában lehetett szerezni: „Mivel pedig a legióknál több szolgálati fokozat van, amelyek művelt katonákat kívánnak, ... egyeseknél a válogatás szempontja a betűismeret, a számolási és számvetési gyakorlat”.²⁷

Összességében tehát megállapítható, hogy óriási felelősség nyugodott a sorozótisztek vállán. Az újoncokat már a kezdetek kezdetén szigorúan megrostálták, és ez még csak a kezdet volt a légionáriussá válás rögös útján.

A kiképzés elvei

Az alapos kiválasztás nem ér semmit, hogyha az újoncokat nem képezik ki rendesen. „Ezért az újoncot szüntelen gyakorlatoztatással kell bevezetni a fegyverforgatásba”.²⁸ A szorgalmas gyakorlás egy professzionális katona legfontosabb ismérve, akár fiatal, akár idősebb.

A kiképzés első lépése szerint az újoncokat meg kell jelölni a „pontozásos bekarcolással”, amely egy tetovált szám volt és napjaink dögcédulájához hasonlítható leginkább.²⁹

Vegetius az egyik legfontosabb feladatnak a menetelés (gradum) begyakorlását tartja. A limit katonai lépés esetén 5 óra alatt 20 ezer lépés (kb. 30 kilométer), teljes lépésben 24 ezer lépés (kb. 36 kilométer).³⁰ Teljes fegyverzetben 10 ezer lépést (kb. 15 kilométer) kell teljesíteni úgy, hogy a táv egy bizonyos részét futva tegyék meg, hol emelkedőn, hol lejtőn. Augustus és Hadrianus rendeletei szerint a gyalogosokat havonta háromszor kell kivezényelni erre a „sétára”.³¹

²² Veg. Epit. I. 4. Természetesen ez a legoptimálisabb életkor. E fölött is lehetett jelentkezni.

²³ Veg. Epit. I. 5. (Veg. Epit. I. 6.) Tüdeidész, a Théba ellen vonuló két mondai hős egyike, „aki bár kisméretű volt, de vitéz a csatában.” (Hom. II. V. 801.)

²⁴ Veg. Epit. I. 6.

²⁵ A magyar történelmi viszonyokra is ráillő sorokat így folytatja Vegetius: „Mi haszna ugyanis, ha begyakoroljuk a gyávát; ha több évet szolgál a táborban? Idővel sohasem javul meg az a hadsereg, amelynek újoncozása hibás volt. És mennyire megtanultuk a gyakorlatból és tapasztalati példákból, hogy innen származott az a sok vereség, amelyet az ellenség szerte reánk mért! (...) Mert az előkelők polgári hivatalokat hajhásznak; mert az újoncszolgáltatásra kötelezett földbirtokosoktól a sorozó tisztek kedvezésből vagy nemtörődömségből olyanokat soroznak a hadseregbe, akiket saját uraik is utálnak megtartani. Az alkalmas ifjak kiválasztását tehát derék férfiaknak kell végezniük, derekas odaadással.” (Veg. Epit. I. 7.)

²⁶ Veg. Epit. I. 8.

²⁷ Veg. Epit. II. 19.

²⁸ Veg. Epit. I. 8.

²⁹ Uo.

³⁰ Veg. Epit. I. 9.

³¹ Veg. Epit. I. 27.

A menetelésen túl az újonc tudjon kitartóan futni (cursus) a nagyobb lendület miatt, ugrani (salto) a hajítófegyverek előli kitérés, az ellenfél elkápráztatása érdekében, és úszni is (natatio), ha gyorsan vissza kell vonulni, és egy folyó vagy patak akadályt képez.³²

Szüntelenül gyakorolni kell a kardvívást vesszőből készült pajzsokkal, amelyeknek a súlya az eredeti kétszerese, továbbá kétszeres súlyú fadorongokkal és karóbábúkkal.³³ Vegetius alaposága már szinte zavaró: „Minden egyes újonc külön karóbábút szúrt a földbe úgy, hogy ne inoghassanak meg és hat láb magasan [kb. 178 centiméter] emelkedjenek ki”.³⁴ Külön felhívja a figyelmünket a helyes kardhasználatra: „... nem vágva, hanem szúrva kell sebezni. A vágás ritkán okoz halált, mivel a fegyverek is és a csontok is védik az életfontosságú szerveket. Ellentétben a kéthüvelyknyi [kb. 5 centiméter] mélységbe hatoló szúrás halálos”.³⁵ Ezzel a részlettel Vegetius tökéletesen leírta a római gladius (semispatum) funkcióját, amely elsősorban szúrásra és nem vágásra használtak.³⁶

A római légionárius másik fő fegyvere a pilum volt: „Az újoncnak... gerelyfélét is kell dobnia, amelyek nehezebb súlyúak, mint a későbbi igazi hajítófegyverek”.³⁷

Külön kell oktatni az íjászokat és a parittyásokat: az íjakat szakszerűen kell tartani, a bal kart rögzítve, míg a jobb kart helyes számítással hátra kell húzni. A parittyások, mivel minden csatában szükség van rájuk, szorgalmasan gyakorlatozzanak csakúgy, mint az íjászok.³⁸

Vegetius, mint a lovak nagy szakértője kivételes figyelmet szentelt a helyes lóra szállás megtanítására: „Télen fedett helyen, nyáron a szabadban falovakat állítottak fel; az ifjaknak ezekre, – míg gyakorlatra tesznek szert – előbb fegyvertelenül, majd fegyveresen kellett felszállniuk. Nagy gondot fordítottak arra, hogy ne csak jobb-, hanem balfelől is megtanulják a fel- és leugrást úgy is, hogy kivont kardot vagy lándzsát tartanak a kezükben”.³⁹

Az újoncoknak bírnia kell a nehéz terhek cipelését is: „Az ifjakkal a lehető leggyakrabban kell terhet cipeltetni hatvan font [kb. 20 kilogramm] súlyig rendes lépésben menetelve, mert nehéz hadjáratok idején előfordulhat, hogy az élelmet és a fegyverzetet is vinniük kell”.⁴⁰ A kiképzést leíró első egységet egy vergiliusi idézettel

---

³² Veg. Epit. I. 10.

³³ Veg. Epit. I. 11.

³⁴ Uo.

³⁵ Veg. Epit. I. 12.

³⁶ Egy római légionáriusnak a pilum mellett a gladius volt a legbecsesebb fegyvere. A keltibér törzsektől vették át (gladius Hispaniensis) és változatai egészen a 11–12. századig használatban voltak. Egy klasszikus római gladius kb. 60–80 centiméter hosszúságú, 4–8 centiméter pengeszélességű, kétélű szúrókard volt. A penge alapját acél és szén keveréke alkotta, a markolat pedig többnyire fából vagy csontból készült. A gladiusról és a római gyalogos fegyverzetéről bővebben: Bishop-Coulston (1993).

³⁷ Veg. Epit. I. 14. A pilum egy kb. 2 méter hosszú nehéz hajítódárda volt. A vassal bevont fa szárhoz hozzáerősítettek egy kb. 60 centiméter hosszú fémszárat, amely egy piramisalakú hegyben végződött. A két elemet fa- és fémszögekkel fogatták egymáshoz. Becsapódáskor a szegek eltörtek és a pilum elhajlott, amelyet így nem lehetett visszadobni és súlyánál fogva lehúzta a pajzsot. Hatótávolsága kb. 30–35 méter volt.

³⁸ Veg. Epit. I. 15–17. „Azt mondják, hogy a parittyák használatát a baleári szigetek lakói találták fel, és olyan ügyességgel alkalmazzák, hogy az anyák csak akkor engedték kenyérhez nyúlni kicsiny fiaikat, ha előbb azt egy parittyából kilőtt kővel átlukasztották.” (Veg. Epit. I. 16.) Ez a mondat egy remek példa az ókori kivonatolásra. A gondolat először Strabónál jelenik meg (Strabo Geog. III. 5. 1), majd Varrónál, aztán Diodoros Siculusnál (Diod. Sic. V. 18), majd Florusnál (Florus XLIII. 8). A római hadsereg parittyásairól bővebben: Griffiths (1989) 255–279.

³⁹ Veg. Epit. I. 18.

⁴⁰ Veg. Epit. I. 19.

zárja le: „Felszereléssel jár, mint Róma serény katonája, Hordja nehéz terhét, s amikor még senki sem hinné: Ott van az ellen előtt csatakeszen, tábori rendben”.⁴¹

A római katonák közötti egységet és összetartást alaki gyakorlatokkal is igyekeztek szorosabbra fűzni. Hiszen a manipularis-, majd később a cohortaktika is az összeszokottságra, a katonák közötti kohézióra épült. „Bizonyos, hogy az ütközetben minden egyébnél fontosabb, hogy a katonák állandó gyakorlás eredményeképpen megtartsák a harcrendben megállapított sorokat, és az előremozgáskor az előírással ellenkezően sehol se rövidítsék vagy nyújtsák meg az oszlopot. Mert ha tömörülnek, elveszítik a harchoz szükséges teret, és egymást kölcsönösen akadályozzák, ha pedig soraik fellazulnak és megritkulnak, az ellenséges áttörésnek nyitnak utat... Az újoncokat tehát ki kell vezényelni a mezőre és az anyakönyvi névsor szerint egyes vonalba állítani úgy, hogy az először egyszeres és széltében nyújtott legyen, sehol ne öblösödjön vagy görbüljön s a katonák egyenlő és szabályos térközökre álljanak egymástól. Aztán parancsot kell adni a gyors megkettőzésre, úgy, hogy még rohamban is megőrizték a sort, amelybe tartoznak. Harmadik oktatási feladat, hogy gyorsan négyszög alakot képezzenek, amelyből háromszögű alakzatot kell felvenni; ezt éknek nevezik”.⁴²

Kétségtelen, hogy ez a Foglalat egyik legsokatmondóbb része. Vegetius megfogalmazta a legalapvetőbb gyalogsági mozdulatokat: sorok és oszlopok közötti távolságok tartása, nyújtása, tömörítése, alakzatok felvétele. Ne feledjük, hogy ezek az elvek egészen a 20. századig végigkísérték a gyalogság taktikáját. Például a 17. század elején a németalföldi Orániai Móríc részben vegetiusi mintára építette fel a lándzsás-puskás legiók szervezetét. A 18. században a „francia Vegetius”, Chevalier de Folard szintén római elemeket épített be az oszlopharcászati taktikájába, amelynek gyakorlati hasznát majd a napóleoni hadművészet fogja felismerni.

A légió hadszervezete

Vegetius utoljára a légió hadszervezetét taglaló második könyvben kanyarodik vissza a kiképzéshez, keretbe foglalva mondandójának lényegét. Folyamatosan és szorgalmasan kell gyakorolni, akár újoncra, akár veteránra van szó. „Ugyanis sem a hosszú élet, sem az évek száma nem ad tudást a hadimesterségben, mert akárhány szolgálati év után is, mindig újoncnak számít az a katona, aki nem gyakorlatozik... Mert gyakorlat útján szerzi meg a katona egyfelől a test rugalmasságát, másfelől az ellenfél leterítésének módját és saját maga megvédésének tudományát”.⁴³

Egy katona tehát állandóan tréningezzen: meneteljen, fusson, ugorjon, ússzon, gyakorolja a fegyverforgatást télen-nyáron, naponta többször. Megállapítva egy újabb örök érvényű tanulságot, írónk azt nyomatékosítja, hogy egy jó katona nem csak a harctéren végzett gyakorlatokkal, hanem lelki erejével és tudásával is kitűnik polgártársai közül. Ezért vegyen példát más tudományokból úgy, ahogy a római légionárius is figyelte a bajvívókat, a vadászokat vagy a kocsiversenyzőket.⁴⁴ „Mert ha a fegyverforgatás tudománya le hanyatlik, nincsen különbség katona és paraszt között”.⁴⁵

* * *

⁴¹ Veg. Epit. I. 19. (Verg. Georg. III. 346–348.)

⁴² Veg. Epit. I. 26.

⁴³ Veg. Epit. II. 23.

⁴⁴ Veg. Epit. II. 24.

⁴⁵ Veg. Epit. II. 23.

Ez a rövid ismertető betekintést nyújtott a római hadsereg sorozási és kiképzési elveibe. Vegetius volt az első olyan hadtudományi író, aki példákkal kiegészítve rögzítette a római újoncozás és kiképzés folyamatát. Olyan általános, minden korszakra kiterjedő alapelveket fogalmazott meg, amelyeknek számos eleme még a 21. században is érvényesül, illetve érvényesülhet. Többek között:

- saját honfitársaink közül sorozzunk, hiszen ők a leglojálisabbak a nemzet felé;
- lehetőleg a fiatal, húszas éveiben járó korosztályokból válogassunk, hiszen ekkor a legtanulékonyabb az újonc;
- az újonc/katona fizikai alkalmassága (testalkat, testi erő) elengedhetetlen;
- az újonc/katona legyen a szakmája felé elhivatott és erkölcsös;
- vegyük figyelembe az újonc polgári foglalkozását, és mérlegeljük annak hasznát;
- a sorozótiszteknek tapasztalt, éles szemű, feddhetetlen egyéneknek kell lenniük, akik objektíven ítélik meg az újonc alkalmasságát;
- a katona, akár fiatal, akár idős, rendszeresen gyakorlatozzon, hiszen ez nem csak nemzetének, hanem saját magának is érdeke;
- a katona ne csak erejével, hanem tudásával, más tudományok iránti fogékonysággal is tűnjön ki;
- az előrelépés és tisztté avatás rátermettség és érdemek szerint történjen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Barnes, T. D.: The Date of Vegetius. Phoenix, Vol. 33, No. 3, 1979

<http://www.jstor.org/pss/1087436> (letöltés: 2011. febr. 20.)

Birley, E: The Roman Army, Papers (1929–1986). Mavors Roman Army Researches IV, Amesterdam, 1988

Bishop, M. C. – Coulston, J. C. N.: Roman Military Equipment: From the Punic Wars to the Fall of Rome. Oxbow Books, London, 2006

Cato Maior, Marcus Portius: De agri cultura. (A földművelésről) Akadémia Kiadó, Budapest, 1966

Diodorus Siculus: Bibliothéké Historiké. (Library of History) Translated by Oldfather. C. H. Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press, 1935

Florus, Publius Annius: Epitome of Roman History.

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Florus/Epitome/home.html> (letöltés 2011. febr. 20.)

Gibbon, Edward: The History of the Decline and Fall of the Roman Empire.

<http://www.gutenberg.org/etext/25717> (letöltés 2011. feb. 20.)

Goffart, Walter: Rome's Fall and After. Hambledon Press, London, 1989

Giuffrida, C.: Per una datazione dell' Epitoma rei Militaris di Vegezio: politics e propaganda nell' età di Onorio, Sic. Gymn. 34, 1981

Griffiths, W. B.: The Sling and its Place in the Roman Imperial Army. Roman Military Equipment: The Sources of Evidence. Proceedings of the Fifth Roman Military Equipment Conference, 1988. ed. C. van Driel-Murray, Oxford, 1989

Jahns, Max: Geschichte der Kriegswissenschaften. 3 vols., Munich and Leipzig, 1890

Lang, Carl: Vegetii Epitoma Rei Militaris. Treubner edn., Leipzig, 1885

Mazzarino, Santo – Giannelli, Giulio: Trattato di storia romana 2. Rome, 1956

Millar, A. (kiadó): Vegetius Renatus of the distempers of horses, and of the art of curing them. London, 1748

Milner, N. P.: Vegetius: Epitome of Military Science. Liverpool University Press, Liverpool, 2001
Notitia Digitatum: <http://www.pvv.ntnu.no/~halsteis/notitia.htm> (letöltés: 2011. feb. 20.)
Sabbah, G.: Pour la datation théodosienne du De Re Militari de Végèce. Centre Jean Palerne, Mémoires 2, Univ. de Saint-Étienne, 1980
Schoener, Christoph: Studien zu Vegetius. Junge & Sohn, 1888
Seeck, Otto: Die Zeit des Vegetius. Hermes 11, 1876
Strabo: Geographica. H. L. Jones, The Geography of Strabo, Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd. 1924
Vegetius, Rhenanus: Epitoma rei Militaris. (A hadtudomány foglalatja) (In.: Hahn István [szerk.]: A hadművészet ókori klasszikusai, Budapest, 1963)
Vergilius, Publius Maro: Aeneis, Georgica. (In.: Vergilius összes művei [ford.: Lakatos István], Magyar Helikon kiadó, Budapest, 1967)